

איחוד משפחות פלסטיניות במדינה היהודית

חיים גנז¹

בית-המשפט העליון אמור להכריע בעתיד הקרוב בעניין חוקתיותו של התיקון לחוק האזרחות השולל זכותם של פלסטינים אזרחי ישראל לגור יחד בישראל עם בני/בנות זוג פלסטינים תושבי השטחים. למרות הניסיונות להצדיק את תיקון החוק הזה בטעמים ביטחוניים, צידוקו האמיתי הוא זה שעליו הצביעה תומכת חשובה שלו, פרופסור רות גביון. לדבריה "צידוקו מעוגן בהיותו חלק מן המאמץ להמשך השימור של ישראל כמדינה שבה מממש העם היהודי את זכותו להגדרה עצמית, על רקע התנאים המתקיימים באזור בזמן הזה."² הכנסת הנוכחית קיבלה את התיקון הזה לחוק האזרחות אחרי, שמטעמי גזענות, פסלה נשיאות הכנסת הקודמת מלהידון במליאה, הצעת חוק של מיכאל קליינר לסבסד הגירת ערבים ישראלים לארצות ערב. קליינר הסביר את הצעתו בצורך "לעודד עזיבתם של גורמים שאינם מזדהים עם אופייה היהודי של המדינה..."³

מה בין החוק של קליינר לשלילת זכותם של פלסטיניות אזרחיות ישראל לגור עם בני זוג פלסטינים שאינם אזרחים כאלה? ומה בין שני החוקים האלה, אם בכלל, לבין חוק השבות, המאפשר ליהודים המהגרים לישראל לקבל אזרחות באופן מיידי וכמעט בלתי-מוגבל, אפשרות החסומה כמעט לחלוטין בפני לא יהודים, גם אם הם יושבים בישראל לאורך זמן? שלושת החוקים, צריך לשים לב, מיועדים לקדם את יהודיותה של ישראל בתחום הדמוגרפי. אם החוק של קליינר פסול

¹ פרופסור למשפטים, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב. מאמר זה הינו חלק ממאמר ארוך יותר שכתרתו "מדינה יהודית", אשר יופיע בפרק 5 בספר שייצא בקרוב בעברית בהוצאת עם עובד: Chaim Gans, *From Richard Wagner to the Palestinian Right of Return: A Philosophical Analysis of Israeli Public Affairs* (Tel Aviv: Am Oved, 2005).

² רות גביון, "איחודי משפחות בשתי מדינות", ידיעות אחרונות, 24 שעות (5.8.2003, עמ' 11).

³ ציטוט זה נלקח מארכיון הכנסת. הצעת החוק לא פורסמה בגלל שנפסלה.

מטעמי גזענות, מדוע אין החוקים האחרים פסולים? ואם האחרים אינם פסולים, מדוע פסול זה של קליינר?

"מי שרוצה בפתרון יציב של שתי מדינות לשני עמים," אומרת גביזון, "אינו יכול לדרוש הכרה בזכות של פלסטינים לאיחוד משפחות מפנים לגבולות ישראל. באורח עקרוני, משפחות פלסטיניות אמורות להתאחד במדינתן, ואילו משפחות יהודיות יתאחדו בזו שלהן."⁴ ברוח הדברים האלה אפשר לומר גם כי פלסטינים אמורים להוליד ילדים במדינתם, ואילו יהודים יולידו ילדים במדינתם שלהם. אם אלה הם אמצעים לגיטימיים בויסות דמוגרפי, ודאי שהחוק של קליינר הוא לגיטימי.

האמת היא שהוא נראה לי יותר לגיטימי משלילת זכותם של פלסטינים לאיחוד משפחות. סבסוד הגירת ערבים אזרחי ישראל מיועד לעודדם לעזובה, אבל השאלה אם יעזבו אם לאו תלויה בסופו של דבר בהם. הסבסוד הזה לא מטיל הגבלה כלשהי על חירותם של הערבים הישראליים ולא מונע מהם אפשרות פעולה כלשהי בתחומים החשובים של החיים. הוא לא מגביל אותם מבחינה מקצועית, הוא לא מגביל את תנועתם, הוא לא מגביל את יכולתם לרכוש השכלה, הוא לא מגביל את חירויותיהם הפוליטיות, הוא לא מגביל את יכולתם לממש אהבה ולקיים חיי משפחה. שלילת זכותם של פלסטינים ישראלים לאיחוד משפחות, לעומת זאת, עושה בדיוק את הדבר האחרון: היא מגבילה את אפשרויות הזוגיות והמשפחתיות שלהם. היא מציבה בפניהם את הברירה או להימנע מלהינשא לפלסטינים/פלסטיניות שאינם אזרחי ישראל או לשלם מחיר כבד על נישואים כאלה: לחיות בנפרד מבני זוגם, או להגר ממקומם בישראל.

בניגוד לעמדת גביזון, הסבורה כי לזכות הבסיסית לקיים חיי משפחה לא נלווית זכות של אנשים לעשות זאת במקומות גידולם ובסביבה שלתוכה ארוגים

⁴ ראה, לעיל, הערה 2.

חייהם, אני סבור כי יש להם זכות כזו, גם משפטית⁵ ובעיקר מוסרית – ממש כשם שיש להם זכות להוליד ילדים ולגדלם במקומות האלה, לרכוש השכלה במקומות האלה, לעבוד לפרנסתם במקומות האלה ולחיות חיים במקומות האלה. זכויות כאלה, זכויות האדם הבסיסיות, הן המגבלה הראשונה שצריך להחיל על אמצעי הויסות הדמוגרפי שמדינות רשאיות לנקוט בהם כדי לקדם באמצעותם את זכות ההגדרה העצמית של קבוצות אתנו-תרבותיות הנהנות במסגרתן מן הזכות הזו.

גם סבסוד הגירה יוצאת של פלסטינים אזרחי ישראל, למרות שהוא פחות חמור משלילת הזכות לאיחוד משפחות, הוא לא לגיטימי. סבסוד כזה משגר מסר בוטה מטעם המדינה אל אזרחים מסוימים שלה על כי בגין השתייכותם האתנו-תרבותית הם בלתי רצויים במקומות שבהם נולדו או/ו שבהם ארוגים חייהם. אמנם אין כאן פגיעה ישירה ביכולתם לממש במקומות האלה מרכיבים מרכזיים של החיים, שכן מדובר אך במסר, היינו, במשהו שברמת המעשים אפשר להתעלם ממנו. אבל מדובר במסר פוגעני במיוחד. השמרן הבריטי אינוק פאוול הציע בראשית שנות השבעים הצעה דומה ביחס לאזרחים בריטים שהפכו כאלה אחרי שהיגרו לבריטניה מאיי הודו המערבית. ההצעה הייתה למשל ולשנינה בבריטניה. חשוב להדגיש כי היא פחות חמורה מזו של קליינר, מפני שכוונה כלפי מיעוטי מהגרים, לא כלפי חברי קבוצות מולדת – כאלה הזכאיות להגדרה עצמית במולדתן.

העדפות בהגירה נכנסת על בסיס לאומי, כאלה שמבטא חוק השבות, הן עניין שונה. ראשית, אין הן מונעות מאזרחים של המדינה לממש את עצמם בתחומים המרכזיים של החיים. שנית, אם ההעדפות הנדונות תהיינה מוקצות באופן שוויוני לכל הקבוצות האתנו-תרבותיות במסגרת המדינות השולטות בשטחי המולדת שלהן, אין זה מוצדק שתתפרשנה כמעליבות מצד אזרחים של מדינה שקבוצתם האתנו-תרבותית נהנית מהן במדינה אחרת. אין ספק כי העוול המרכזי

⁵ סעיף 10 לאמנה האירופית להגנת זכויות האדם וחירויות היסוד (רומא, נובמבר 1950).

שגורם חוק השבות הישראלי כפי שהוא מנוסח ומופעל היום אינו כרוך בעצם העובדה כי הוא מעניק יתרונות הגירה על בסיס לאומי, אלא בכך שהוא מעניק יתרונות בלתי-מוגבלים כאלה לקבוצה לאומית אחת במסגרת מדינה שהכפופים לשלטונה שייכים גם לקבוצה לאומית אחרת שאינה נהנית מיתרונות אלה, לא במסגרתה ולא במסגרת מדינה אחרת.

אם הפתרון הראוי לשלב הנוכחי של הסכסוך היהודי פלסטיני הוא באמת כינון של שתי מדינות, אחת שבעיקרה תהיה יהודית, אז טבעי הוא להפעיל את ההעדפות בהגירה לטובת יהודים בישראל, ואת ההעדפות בהגירה לטובת פלסטינים במדינה האחרת. בניגוד למקרה של שלילת הזכות לאיחוד משפחות (וכמובן הולדת ילדים וכיוצא באלה), לא מדובר כאן בהעדפה הטומנת בחובה סכנת פגיעה בזכויות אדם אינדיבידואליות של פלסטינים ישראלים כמו הזכות לממש אהבה או הזכות להקים משפחה. קיום ההעדפות בהגירה לטובת יהודים בישראל בעוד שהפלסטינים נהנים מהעדפות כאלה במדינה האחרת שתיכון בין הירדן ליס, נראית לי, משום כך, דרך לגיטימית במסגרת הויסות הדמוגרפי האמור לשמר את היותה של ישראל בעיקר יהודית.⁶

לעובדה שהכנסת שללה מצד אחד את זכות איחוד המשפחות ופסלה מצד שני את החוק של קליינר יש כמה הסברים. אחד הוא פרגמטי: כיוון שהחוק של קליינר מותיר את הבחירה אם לעזוב את ישראל אם לאו בידי הערבי, ייתכן שלא תהיינה לו השלכות מעשיות כלשהן, שכן, סביר להניח שלא יימצאו ערבים שינצלו את הסובסידיה של קליינר. לתיקון לחוק האזרחות, לעומת זאת, מובטחות תוצאות מעשיות: נישואים של ערבי(ה) ישראל(ית) לפלסטיני(ת) לא ישראלי(ת), לא רק שיסתיימו בלי תוספת אזרח ישראלי ערבי ועדת צאצאים, הם יסתיימו עם פחות

⁶ למרות שקיים ספק שההעדפות הבאות לידי ביטוי בחוק השבות ככזה הן מוצדקות. ראה דיון מפורט בנושא: Chaim Gans, *The Limits of Nationalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), Chap. 5.

אזרח(ית) ישראלי(ת) ערבי(ה) ועדת צאצאים. לכן יש למי שמוכנים לנקוט באמצעים לא כשרים בביצור המטרות הדמוגרפיות של היהודים בישראל טעמים פרגמטיים, מצד אחד לפסול את החוק של קליינר, ומצד שני לקבל את התיקון לחוק האזרחות. אולי זה ההסבר האמיתי לכך שהכנסת אשרה את שלילת הזכות לאיחוד משפחות ודחתה את החוק של קליינר. היא פעלה על-יסוד המכתם If you want to shoot, shoot, don't talk! (במקרה הנוכחי: "אם רצונך לפגוע בזכויות אדם יסודיות, עשה זאת לשם תוצאות ממשיות, לא סתם כדי להכעיס"). את דחיית החוק של קליינר מצד אחד, וקבלת התיקון לחוק האזרחות מצד שני, ניתן להסביר כמובן גם על-יסוד סיבות בלתי-ענייניות: כיון שקליינר הוא גזען מוצהר או לפחות מתויג ככזה, קל היה מסיבות *ad-hominem* לסווג את הצעת החוק שלו כגזענית ולדחותה. מציעי ותומכי שלילת זכות איחוד המשפחות מאזרחי ישראל הערבים אינם מתויגים בישראל כגזענים. סיבות *ad-hominem* מפריעות, אפוא, לראות את הזהות או אף החומרה היתרה שיש בשלילת הזכות לאיחוד משפחות יחסית להצעת החוק של קליינר. צריך לקוות כי בית המשפט העליון יעשה לחוק איחוד המשפחות את מה שעשתה נשיאות הכנסת להצעת החוק של קליינר.

